

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕНСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Наталія Маковецька

ДВНЗ «Запорізький національний університет»

Анотація:

У статті доводиться актуальність проблеми професійного розвитку викладачів вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців галузі туризму. Зазначається, що однією з граней цього процесу є професійна компетентність педагога. Висвітлюються наукові підходи до тлумачення цього поняття, його складників. Відповідно до одного з них визначається коло спеціальних компетентностей, наявність яких зумовлює ефективне впровадження викладачем інтенсивних технологій у процес підготовки фахівців галузі туризму. Автор подає коротку характеристику кожної з цих компетентностей (комунікативної, інтерактивної, ігротехнічної, перцептивної), окреслюючи шляхи й умови їх формування.

Ключові слова:

професійний розвиток; професійна спеціальна компетентність; інтенсивні технології; фахівці галузі туризму.

Анотация:

Маковецкая Наталья. Профессиональная компетентность преподавателей как условие внедрения интенсивных технологий в процесс подготовки специалистов сферы туризма. В статье доказывается актуальность проблемы профессионального развития преподавателей высших учебных заведений, которые осуществляют подготовку будущих специалистов сферы туризма. Отмечается, что одной из граней этого процесса является профессиональная компетентность педагога. Освещаются научные подходы к толкованию этого понятия, его составляющих. В соответствии с одной из них определяется круг специальных компетентностей, наличие которых обуславливает эффективное внедрение преподавателем интенсивных технологий в процесс подготовки специалистов сферы туризма. Автор приводит краткую характеристику каждой из этих компетентностей (коммуникативной, интерактивной, игротехнической, перцептивной), определяя пути и условия их формирования.

Ключевые слова:

профессиональное развитие; профессиональная специальная компетентность; интенсивные технологии; специалисты сферы туризма.

Resume:

Makovetska Natalia. Professional competence of teachers as a condition of intensive technologies introduction in the training process of the tourism sphere specialists. The article proves the significance of professional development of teachers at higher educational institutions that train future tourism experts. It is noted that one of this process planes is the teacher's professional competence. Various scientific approaches to the concept of "professional development" and its constituent parts are highlighted in the article. According to one of them a range of special competences is defined. Availability of these competences determines the teacher's implementation of intensive technologies into the process of future tourism experts' training. The author gives a brief description of each of these competences (communicative, interactive, game-like and technical, perceptive) defining the ways and conditions for their formation.

Key words:

professional development; special professional competence; intensive technologies; specialists in the field of tourism.

Постановка проблеми. Однією з найбільш актуальних і складних проблем розвитку освіти є цілеспрямоване підвищення її внеску в забезпечення добробуту прийдешніх поколінь. Без сумніву, це стосується і проблеми підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі, ефективність якої безпосередньо залежить від рівня професійної компетентності викладачів.

Загальновідомим є той факт, що інтерес до проблем професійної підготовки педагога, його особистісних якостей, формування вершин професіоналізму почав виявлятися з моменту виникнення педагогічної науки і знайшов відображення як у класичній зарубіжній педагогіці, так і в спадщині українських прогресивних мислителів і педагогів минулого.

Сучасні вимоги до професійної діяльності педагога, як зазначає у своїх дослідженнях В. Вакуленко, формуються під впливом традицій доміантної культури, соціально-культурних умов, соціально-економічних і політичних перетворень [1]. Науковець дійшла висновку, що на сучасному етапі розвитку суспільства сформовані об'єктивні передумови для освітніх реформ,

реалізація яких обов'язково зумовила б реорганізацію та реконструкцію системи підготовки педагогічних працівників, адже державну політику щодо реформування педагогічної освіти визначають ідеї неперервної освіти, перехід до інформаційного суспільства, інтеграційні процеси в освітній діяльності. Це детерміновано, насамперед, приєднанням до Болонського процесу, прагненням до вдосконалення системи підготовки і професійного розвитку педагогів на основі оновлення змісту освіти, модернізації навчальних технологій із урахуванням досягнень розвинених країн світу.

Формулювання цілей статті. Мета статті – обґрунтувати погляд на спеціальну професійну компетентність викладачів вищих навчальних закладів як на одну з умов ефективного впровадження ними інтенсивних ігрових технологій у процес підготовки фахівців туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім докладніше розглянемо підходи до тлумачення поняття «професійний розвиток».

Зупинимося на різних аспектах розуміння сутності поняття «розвиток».

Тлумачний словник української мови пояснює «розвиток» як розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін в організмі та психіці людини, її мисленні, почуттях і поведінці, що є результатом біологічних процесів в організмі та впливів навколишнього середовища. У словнику розвиток розглядається як спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Окрім цього, тут визначаються властивості, що виокремлюють процеси розвитку серед інших змін, а саме: поворотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної системи функцій); брак закономірності є характерним для випадкових процесів катастрофічного типу; за відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, а тому процес втрачає характерні для розвитку єдині, внутрішньовзаємозалежні лінії.

Отже, відповідно до наведеного тлумачення, унаслідок розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів або зв'язків).

Розглядаючи філософський аспект поняття «розвиток», насамперед слід звернути увагу на філософські погляди Г. Гегеля, діалектика якого, за своєю сутністю, є вченням про розвиток, що виражене в ідеалістичній формі. Спираючись на діалектичний метод, Г. Гегель довів не тільки універсальність принципу розвитку, а й розкрив його загальний механізм і джерело – виникнення й подолання протилежностей. Абсолютну ідею Г. Гегель розглядав у русі, у розвитку. Особливе значення в діалектичному методі філософа мали три принципи розвитку, що розумілися ним як перехід кількості у якість, протиріччя як джерело розвитку й заперечення. У цих трьох принципах Г. Гегель, хоч і в ідеалістичній формі, висвітлив загальні закони розвитку.

Із погляду психології, розвиток – це посилення, зміцнення; доведення до певного ступеня духовної, розумової зрілості тощо; розгортання чого-небудь у широких межах, з повною енергією; розширення, поширення, поглиблення змісту або застосування будь-чого; процес і результат переходу до нового, більш досконалого якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого.

Отже, залежно від площини, у якій розглядається поняття «розвиток», подаються різні його визначення.

Перш ніж висвітлити погляди науковців на тлумачення поняття «професійний розвиток», з'ясуємо значення слів «професія», «професійний».

У Тлумачному словнику української мови поняття «професія» трактується як виокремлений («окреслений») у рамках суспільного поділу праці комплекс дій та відповідних знань, що вимагає відповідної освіти чи кваліфікації, які особа може

виконувати відносно постійно, і які є засобом утримання для неї, а також певний вид трудової діяльності, який потребує спеціальних теоретичних знань і практичних навичок.

З огляду на зазначене, під професійним розвитком будемо розуміти набуття працівником нових компетенцій, знань, умінь і навичок, які він використовує чи буде використовувати у своїй професійній діяльності. Це процес підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників із метою виконання нових виробничих функцій, завдань і нових посадових обов'язків. Професійний розвиток – це безперервний комплексний процес, який охоплює професійне навчання, кар'єрне зростання й підвищення кваліфікації.

Отже, у межах нашого дослідження професійний розвиток викладачів вищих навчальних закладів розуміється як безперервний комплексний процес, що передбачає професійне навчання (набуття професійних знань, умінь і навичок, а також професійного досвіду) для досягнення педагогічної майстерності у сфері підготовки фахівців туристичної галузі.

Важливого значення при цьому набувають професійно-педагогічні якості викладача – інтегральна характеристика, яка допомагає розкрити специфіку носія педагогічної професії на тлі представників інших професійних сфер діяльності. Грані соціальних виявів професійно-педагогічних якостей зазвичай розкриваються за допомогою певних категорій, чільне місце серед яких належить «компетентності».

Отже, з'ясуємо наукові підходи до тлумачення цього поняття.

Так, наприклад, В. Сластьонін [4, с. 34–35] визначає професійну компетентність як інтегральну характеристику ділових і особистісних якостей спеціаліста, яка відображає не тільки рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, а й соціально-моральну позицію особистості. Поняття «професійна компетентність» учений розглядає у трьох аспектах: проблемно-практичному, смислового та ціннісного. Різновидами професійної компетентності В. Сластьонін вважає практичну (спеціальну), соціальну, психологічну, інформаційну, комунікативну, екологічну, валеологічну.

Під професійною компетентністю розуміється «ступінь властивого людині професійного досвіду в рамках компетенції конкретної посади; глибоке, досконале знання своєї справи, сутності виконуваної роботи, способів і засобів досягнення накреслених цілей, а також набуття відповідних умінь і навичок; сукупність знань, що дають змогу говорити про що-небудь зі знанням справи... Компетентність не тільки й не стільки наявність і значний обсяг знань і досвіду, скільки вміння їх актуалізувати у потрібний час і використати у

процесі реалізації своїх службових обов'язків...» [5, с. 163].

Вивченню істотних ознак і складників професійної компетентності присвятили свої дослідження Е. Зеєр, О. Казакова, А. Маркова, Н. Радіонова, А. Тряпиціна та ін.

Так, на думку О. Казакової, Н. Радіонової та А. Тряпиціної, серед ознак професійної компетентності найголовнішими є такі:

– професійна компетентність має діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними вміннями та знаннями в конкретних галузях;

– професійна компетентність проявляється в умінні здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретних ситуаціях.

Проаналізувавши професійну компетентність, учені дійшли висновку, що вона є сукупністю ключової, базової і спеціальної компетентностей.

Під ключовими розуміються компетентності, необхідні для будь-якої професійної діяльності. Ключові компетентності виявляються насамперед у здатності виконувати професійні завдання на основі використання інформації, комунікації, соціально-правових засад поведінки особистості в суспільстві.

Базові компетентності, на думку науковців, відображають специфіку певної професійної діяльності. Так для професійної педагогічної діяльності базовими є компетентності, необхідні для побудови професійної діяльності в контексті вимог до системи освіти на певному етапі розвитку суспільства.

Спеціальні компетентності, як зазначають учені, відображають специфіку конкретної предметної або надпредметної галузі професійної діяльності. Спеціальні компетентності розглядаються як реалізація ключових і базових компетентностей.

Безперечно, усі види компетентностей розвиваються одночасно і забезпечують формування професійної компетентності.

Деяко об'ємнішою є класифікація професійних компетентностей, запропонована А. Марковою, яка доводить наявність спеціального, соціального, особистісного й індивідуального видів професійної компетентності [3, с. 34–35].

Близькою до наведеної є класифікація професійних компетентностей, розроблена Е. Зеєром [2, с. 136–137]. Науковець виокремлює:

1) соціально-правову компетентність – знання й уміння у сфері взаємодії з суспільними інститутами та людьми;

2) персональна компетентність – здатність до постійного професійного зростання й підвищення кваліфікації, а також реалізація себе у професії;

3) аутокомпетентність – адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики і володіння технологіями подолання професійних деструкцій;

4) спеціальну компетентність – готовність до самостійної реалізації конкретних видів діяльності, уміння виконувати типові та професійні завдання й оцінювати результати своєї праці, здатність до самостійного набуття нових фахових знань і вмінь.

З'ясуємо докладніше специфіку спеціальної компетентності викладача вищого навчального закладу, що є необхідною для впровадження інтенсивних ігрових технологій у практику підготовки фахівців туристичної галузі.

Кожний викладач, який намагається впровадити інтенсивні ігрові технології у практику підготовки фахівців туристичної галузі, має усвідомити необхідність спеціальної ігротехнічної компетентності. Він повинен мати у своєму арсеналі такі вміння та навички, без яких, навіть розібравшись у технологіях, реалізувати їх в аудиторній роботі досить важко. Насамперед це стосується вміння координувати роботу всіх ігрових груп (внутрішньокомандну й міжгрупову), керувати міжгруповою дискусією, коментувати все те, що відбувається, надавати допомогу й емоційну підтримку студентам під час гри, оцінювати зміст їхньої роботи, контролювати виконання норм і правил тощо. Окрім цього, після завершення всіх запланованих дій і виконання намічених планів викладач має здійснити «зворотній зв'язок» – провести анкетування, моніторинг із метою з'ясування, наскільки студенти задоволені підсумком гри, ефективністю отриманих унаслідок ігрової взаємодії результатів. Важливо не тільки знати проблеми, що моделюються у грі, а й уміти вести гру, контролювати ігровий режим, миттєво реагувати на екстремальні ситуації, керувати конфліктними ситуаціями, коригувати хід гри. Як правило, викладач веде гру по пам'яті, а тому достатньо важливим є добре знання ним усіх ролей і сценарію гри.

Отже, управління цим процесом потребує гарних організаторських здібностей і таких якостей, як здатність до аналізу і прогнозу, рішучість, швидкість реакції, мобільність, уміння вести свою лінію і позитивно вплавити на людей. Усе це забезпечується рядом компетентностей, сутність яких розглянемо більш детально.

Відомо, що є «сходи компетентності», згідно з якими цикл навчання розпочинається зі стану, коли немає не тільки когнітивних карт, а й референтного досвіду й розуміння цього, тобто неусвідомлена некомпетентність. Викладач, розпочинаючи проведення ігор, дуже скоро розуміє, що йому бракує знань щодо ефективної роботи з інтенсивними технологіями, унаслідок чого в нього виникає усвідомлена некомпетентність, яка й мотивує його до навчання.

Упровадження нових технологій передбачає виконання викладачем кількох ролей одночасно, а також демонстрування різних видів компетентностей. Зокрема він виконує обов'язки менеджера, психолога, фасілітатора, ігротехніка, експерта тощо. Кожний із цих нових видів

діяльності потребує певного рівня розвитку професійних, соціально-психологічних, педагогічних умінь і навичок. До того ж, для ефективного проведення інтенсивних ігрових технологій, для організації групової взаємодії і надання навчального процесу інтерактивного характеру, для діагностики його освітньої та розвивальної результативності викладачу потрібні метакомпетентності, що поєднують спеціальні комунікативні, інтерактивні, перцептивні та ігротехнічні знання, уміння та навички, а також психологічну готовність до діяльності.

Більш докладно з'ясуємо сутність кожної з компетентностей.

Під комунікативною компетентністю слід розуміти здатність викладача до організації спілкування між студентами, яке ґрунтується на розумінні того, про що йдеться, на вмінні висловлюватися й слухати. Одним із показників комунікативної компетентності є здатність викладача до використання навичок спілкування для визначення «больових точок» студентів і їхніх потреб у знаннях, навичках і моделях поведінки, відстеження невербальних, фізіологічних і будь-яких інших сигналів, які свідчать про виникнення у студентів певних труднощів під час інструктажу чи у процесі самої гри.

З огляду на те, що більшість інтенсивних технологій передбачає обов'язкове проведення дискусії, у межах комунікативної компетентності викладач має виконувати функції спікера: він не тільки організовує внутрішньогрупове та міжгрупове спілкування, а й стежить за тим, щоб кожен міг висловитися, керує активністю учасників ігрової взаємодії, коментує висловлювання, резюмує, підбиває підсумки тощо.

Важливого значення тут набуває і виконання педагогом ролі фасілітатора, яка передбачає забезпечення успішної групової комунікації. Наприклад, упродовж гри – питання в межах теми, адресовані всій групі, наприкінці гри – брифінг, спрямований на колективне підбиття підсумків гри. Отже, комунікативна компетентність викладача відіграє важливу роль на початку інтенсивного заняття, упродовж його й під час підбиття підсумків.

Зупинимося докладніше на тлумаченні наступної компетентності – інтерактивної, під якою розуміється здатність викладача до організації інтерактивної, ефективної взаємодії студентів на основі інтенсивних технологій, уміння управляти діяльністю команди. Актуальність цього виду компетентності зумовлюється необхідністю володіння викладачем навичками створення команди і стратегіями взаємодії між її учасниками, а саме: уміння визначати лідера, розподіляти ролі й організувати внутрішньокомандну та міжгрупову дискусію, коректно керувати всіма процесами взаємодії під час гри тощо. Безперечно, володіння цими навичками забезпечує високу результативність інтерактивних занять.

Наступний вид компетентності – перцептивна – це вміння викладача навчити студентів правильного сприйняття один одного, формування сприятливого першого враження і взаєморозуміння на емоційному та когнітивному рівнях.

Безсумнівно, що емоційна теплота та щирість у стосунках «викладач–студент», які є показниками сформованості перцептивної компетентності, багато в чому залежать від стилю, особливостей мислення і професійних навичок педагога.

Ігротехнічна компетентність викладача визначається як наявність спеціальних знань і умінь щодо використання інтенсивних ігрових технологій і технологій ігрового моделювання, прийомів «занурення» і «вивантаження», а також конструювання, підготовки, проведення, аналізу й оцінки результативності ігрових технологій, використання технік зворотного зв'язку, підбиття підсумків тощо. Окрім цього, у межах ігротехнічної компетентності передбачається, що викладач володіє креативними технологіями й уміннями створювати творчу атмосферу на «ігровій галявині», знається на техніці, що допомагає зняти напруження, вміє надати психологічну допомогу студентам, виконати з ними психогігієнічні вправи, що сприяють швидкому поновленню сил тощо.

Нарешті, важливе місце в діяльності викладача-ігротехніка посідає бенчмаркінг, який застосовується для систематичного порівняння власної діяльності з діяльністю кращих фахівців у відповідній галузі.

З огляду на викладене вище, викладачеві необхідно мати престижний вербальний, кінестетичний і візуальний імідж, презентаційні вміння та навички. Разом із цим, педагог має викликати у студентів довіру не тільки як людина з сучасними знаннями про інтенсивні інтерактивні технології та предмет, який викладає, а і як людина впевнена, оптимістична.

На нашу думку, шляхами досягнення цього можуть бути:

- зацікавленість, ентузіазм навіть тоді, коли знання педагога мають певні обмеження;
- наявність усіх визначених вище якостей, базових знань і умінь, здатність до партнерських стосунків навіть за наявності багаторічного досвіду роботи з технологіями активного навчання;
- уміння виконувати роль експерта;
- володіння практичними навичками проведення занять із використанням ігрових технологій;
- здатність демонструвати впевнену поведінку й поважне ставлення до учасників навчального процесу.

Саме тому досягнення ефективності навчання за допомогою ігрових технологій можливе лише тоді, коли викладач є компетентним ігротехніком, тренінгістом, комунікатором, презентатором. Успішна реалізація цих функцій зумовлена такими

його якостями, як-от: уміння слухати інших, ясно та чітко викладати власні думки, погляди, позицію, бути аналітиком, здатним об'єктивно оцінювати результативність упроваджених ігрових технологій, мати високий рівень дискусійної культури тощо.

Наведені характеристики дають викладачу змогу бути конкурентоспроможним, швидко оволодівати не тільки новітньою теоретичною інформацією, а й інтенсивними інтерактивними технологіями, за допомогою яких можна донести інформацію до студентів у межах партнерського паритетного спілкування й досягти її ефективного засвоєння.

Висновки. Отже, постійний професійний розвиток є невіддільним складником педагогічної

діяльності викладача вищого навчального закладу. Однією з граней цього процесу є професійна компетентність викладача, що відіграє важливу роль у підвищенні якості підготовки майбутніх фахівців. У межах нашого дослідження особливого значення набуває спеціальна професійна компетентність, наявність якої зумовлює ефективне впровадження викладачем інтенсивних ігрових технологій у процес підготовки фахівців туристичної галузі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні шляхів формування спеціальної професійної компетентності викладачів, які здійснюють підготовку фахівців туристичної галузі.

Список використаних джерел

1. Вакуленко В. М. Акмеологічний підхід у теорії і практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусії, Росії (порівняльний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. М. Вакуленко. – Луганськ, 2008. – 37 с.
2. Зеер Э. Ф. Психология личностно-ориентированного профессионального образования / Эвальд Фридрихович Зеер. – Екатеринбург: Издательство Уральского государственного профессионально-педагогического университета, 2000. – 258 с.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
4. Педагогика профессионального образования / под ред. В. А. Сластенина. – М.: Академия, 2004. – 368 с.
5. Персонал: Словарь понятий и определений / [Журавлев П. В., Карташов С. А., Маусов Н. К., Одегов Ю. Г.]. – М.: Экзамен, 1999. – 396 с.

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Маковецька Наталія Валеріївна
 ДВНЗ «Запорізький національний університет»
 вул. Жуковського, 66
 м. Запоріжжя, Україна, 69600

doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.919

Надійшла до редакції: 06.10.2014 р.

Прийнята до друку: 05.12.2014 р.

References

1. Vakulenko, V. M. (2008). Acmeological approach in theory and practice of higher pedagogical education in Ukraine, Belarus, Russia (comparative analysis). *Abstract of thesis for the degree of Doctor of pedagogical sciences: specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy*. Luhansk. [in Ukrainian].
2. Zeer, E. F. (2000). *Psychology of personality-oriented professional education*. Yekaterinburg: Ural State Professional Pedagogical University Press. [in Russian].
3. Markova, A. K. (1996). *Psychology of professionalism*. Moscow: International Humanitarian Fund "Znanie". [in Russian].
4. *Pedagogy of vocational education*. (2004). Ed. Moscow: Akademia. [in Russian].
5. *Personnel: Glossary of terms and definitions*. (1999). Moscow: Ekzamen. [in Russian].